

SZÉCHENYI-EST

Hölgyeim és Uraim!

Ma este Széchenyi István írásaiból hallanak összeállítását hat tételben. A tételek között részleteket hallanak Bach, Händel és Mozart szerzeményeiből. Közreműködik Galina Danyilova hegedűművész és Bartos Balázs brácsaművész.

Széchenyi István eredeti szövegei a mai hallgató számára meglehetősen nehezen felfoghatók. Ezért – félretéve filológusi agályaimat – ezeket a szövegeket mai magyarra ültettem át, és az élő beszédhez igazítottam. Ugyanez okból sok helyütt módosítottam a szövegek latin kifejezéseit és a régies szófordulatokat. Így lett a Magyar Tudós Társaságból Magyar Tudományos Akadémia; a fedelén álló-ból feje tetejére állított, stb. Az előadás alkalmi jellege miatt sem a szövegmódosításokat, sem az egy-egy szöveg-egységen belüli kihagyásokat nem jelöltem.

Széchenyi István az Intelmek-et gróf Széchenyi Bélának, a Világ-ot gróf Dessewffy Józsefnek írta. Az ez alkalommal teljesen felesleges magyarázatok elkerülése végett az egyes szám második személyben írott kifejezéseket többes szám első személyvé módosítottam. Így a szöveg értelme nem sérült, csupán általánosabb érvényűvé vált. Bizom abban, hogy a változtatásokat a szerző szellemek megfelelően siektrült végrehajtanom.

Valamennyiüknek viharos, ébresztő töprengést kívánok!

Fenyő Ervin

I.

Néhány évvel ezelőtt a pesti kereskedőség épületének második emeletén laktam. Ott látogatásával csekély személyemet megbecsülendő P. úr ablakomból Vác felé tekintett. Alkony tája volt. A nemrégiben bőven esett eső különös elevenséggel ruházta fel a budai hegyeknek ormait, és a legszébb zöld fű nőtt a pesti és a budai szigetekről a Dunának tiszta tükrebe.

P., mint ki örülni mer barátjának, gyermekének, hazájának, büszke elragadtatással így kiáltott az egekbe: „Már ennél gyönyörűbb vidék, szebb fekvés nem létezhet!”

Több hónappal később, mikor napról napra szárazabb lett a táj, és az egykori esőnek legcsekélyebb jelei is eltűntek, a véletlen H.-val hozott össze. Történetesen éppen kocsin jöttem be a városba a Kerepesi úton, és oly erős széllel és még vastagabb porral szemben, hogy H. hozzám, szorosan mellette ülőhöz enyelegve „Isten hozzád, míg ismét látjuk egymást!” kiált, és mi egy darabig nem mind közben lévőök, mert ez kevés volna!, hanem mint lavinával befödöttek, betű szerint egy cseppet sem látjuk egymást, és végre, midőn lankadni kezdett a porvész, H. így kezdte beszédét: „Ennél kutyább helyet az Úristen még haragjában sem alkotott!”

Tüstént P. úr jutott eszembe, és később nem ritkán fordult meg fejemben e két antitézis. Im az emberiség évrázjainak öröki és legfőbb témája! Alvás, majd elragadtatás; néha földhőztapadás, olykor légben nyargalás. Tüstént elhatároztam magam, hogy megpróbállok összeszedni valamit, amelynek célja, hogy Budának és Pestnek fejlődési lehetőségeiről alkossak némi képet, és pedig úgy, hogy P. és H. urakat közelebb hozzam a mostanában oly nevetségessé tett, ám valójában mégis az egyetlen elfogadható középpúthoz.

(Buda-pesti por és sár)

Porunk Budán és Pesten néha annyi van, annyival élünk, hogy abból, melyet egy öregember életén keresztül ryelt, Mr. Ranger találánya, a műkö szerint kétségen kívül egy malomkő nagyságú mesterséges kő készítését lehetne ígérni. Mily rettenetes és iszonyú szem- és melltisztító!

Kérdem: nincsenek-e sokan Pesten és Budán, akik nemcsak észrevették porainkat, sarainkat és egyéb hátramaradásainkat; nem vált-e már sokaknak tűrhetetlenné a némelykor valóban késsel metszhető por vagy azon sár, amellyel néha téli időben küszködünk, vagy azon kövezet, melyeken kivált budai külvárosokban nyomorgunk. Bizonyára sokan bosszankodtak velem együtt piszkainkon, mocskainkon, sokan pirultak is, kivált idegen előtt! és mégis – alig találni a világ keresztény országai közt oly nagy embersokadalmat egy ponton, egy rakáson, kik oly nagy békétűréssel nyelnék a port és gázolnának a sárban, mint hazánk közepén, honunk egyesítőpontjában!

Mi lehet e közömbösségnek valódi oka?

Legelső oka itéletem szerint az, hogy aki e tűrést megszokta, oly édes illúzióban ringatja magát néha-néha, hogy nem érzi oly tűrhetetlennek azt, amit irtani kellene; nem érzi oly mértékben, mely mértékben szükséges volna, hogy felébredjék por- és sáríttságából és nekilátna győzni a bajon. Ez olyan illúzió, amelyből nem felébredni lehetetlen. Oly illúzió, melyet álbölcsek módján fenntartani és hosszan életben tartani nem egyéb, mint embertársunkat meghagyni képzeleti tévelygéseiben, csalfa kacsálmaiból őtet fel nem ébreszteni. Mindez azt jelenti: megmenteni pillanatnyi kellemetlenségtől és hosszantartó kínokba buktatni.

Sokan azt mondják: Berlinben, Ogyesszában még több a por. Bukarestben nincs kövezet. Sár pedig télen mindenütt van. Node hol látni szebb házakat? Nincs város, mely nagyobb fejlődésnek indult, mint Buda és Pest! Budai és pesti por és sár emberi létünkhöz vannak szorosan ragasztva! – Így tehát nyelnünk és gázolnunk, túrnunk és bírnunk kell!

Másik oka tespedtségünknek, hogy nem tudjuk, hogyan segítsünk bajainkon!

Mostani botránkozásainknak egyébiránt más okai is vannak. Megváltoztak az idők, és sok tekintetben változánk mi is. Szükségeink szaporodtak, nézeteink józanultak. Világossá vált, hála az égnek a legszabadabb nemzetek példája által, hogy a durvaság és mindenben való szűkölködés sem erénynek, sem erőnek jele; hogy az isten ajándékozta kellemeért a természettel megívni, a természetet engedelemre bírnem okoz eikorcsosulást, hanem éppen a közmunkáság, melynél fogva valamely nemzet tagja létét javítani, nemzete állását felemelni iparkodik az a közerény, melyet szolganemzetek közt, zsarnokok járma alatt soha eddig nem tapasztalhattunk. Nincs tehát ok álbölcsek oktatásaitól magunkat régi századok sötétségébe taszítva hagyni, de jó lelkiismerettel nekiláthatunk Buda és Pest csinósításának.

Ülj most Pegazusra, felhőkben nyargaló poéta! Fesd szívárványi színekkel a szebbnél szebb folyópartokat, nézd, mint vegyül ünnepélyes bájba a pesti baromvásár, az élet vírágzó tömkelege görögdinnye és vereshagyma koszorúkkal övezve, emeld hárfádat, énekeljed, milyen nemes öröm gerszest, mikor a bajnokként szárnyaló gödi homoktól szomszéd szomszédját szem elől vesztí, majd szemét törölve egyik ismét látja a másit!

Állj elő inkább te, józan hazafi! Tekints a jövőndöbe.

Dicsőítsd azon nemzeti egyetértést és áldozatot, munkássági erőt, mely homoklapályokat hasznos vízcatornákkal és utakkal ékesített kertekké képes alakítani. Nem tudom, nem akarom elhinni, hogy ne virradna fel a nap, mely a honunk javát szomjuzó ifjúságot szebb világba nem állítaná. Pest gyökeres csinosítása érdekében egész vidékét kell tekintetbe venni. És szükséges, hogy földjei ne fákkal, ne fasorokkal, de úgszólván erdőkkel ültetessenek bé. Csak anyai gond és szorgalom nevelhet fát. És a saját birtok tudása, varázsa. Nem tesz, nem ír rendeléseket, nem parancsol, de maga forgatja az eke szarvát; ásót, kapát.

(Buda-pesti por és sár)

Gyakran mondják: Isten segítségével! Én azt hiszem, semmi nem megy Isten kegyelme nélkül. De segítséget előzetesen adott az embernek a józan ésszel, melyet neki kiosztott, A gépész, a gazdálkodó, aki Isten segítségére vár, a gazdálkodó csupán esőre és napsütésre, már eleve elveszett ember. Mert Isten azt mondja: kalkulálj jobban, és ne misztifikáld magad és másokat! Vagy visszaveszem józan belátókészségedet, és adok helyette szénát!

(Széchenyi István levele Béla fiának, 1857 augusztus 6. – Soltész Gáspár fordítása)

Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom. Ha szabad, elmondom. Messze távolban számos nagy tekintetű, vénebbnél vénebb urak, kiken hősín szakáll rengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelölni, és őket kérésleg és fenyegetőleg arra bími, hogy az abban elrejtett kincset egész elszánással, férfiúi állhatatossággal védjék. Hosszú időkhig állottak a hűséges szó és tanácsfogadók a láda mellett, és bajnokok módjára védelmezték. Sok el is vezett miatta. Rozsda kezdte marni a ládát, az őrtállók éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, nélkülöztek mellette. Szívszorongva szántam szegényeket, és amennyire álmomban okoskodni tudtam, úgy emlékszem, meg akartam szólítani őket: vegyék ki a ládában heverő kincset és adják kamatra...! Ekkor egy mennyei fény mindent elolvasztott a számban, szent rettegést ébresztett bennem, és ragyogó méltósággal megjelent az idők Szelleme, s gondolatok csak el magyar ruhában... a kincset őrizők közé lépett, felnyitotta a vasládát, amelyben semmi nem volt – egy kis kéziratot kivül, és ezt mondá: „A kik benneteket annyi sanyarúság elviselésére kárhoztattak – a régi tudatlanság és megőszült előítéletek atyái, nagyatyái, szepapái, harmad- negyed ősapái voltak. Tekintsetek már valódi kincsetekre!” – és olvasá: „A magyar egy gyermek nép. Most semmi, de minden lehet, mert lelki és testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van: az előítélet és az elbizottság. Szép jövődő várja, ha ...” És itt a magyar fővárosban ablakom előtt egy sárban elakadt német kocsis tüdejét fásztó lovaira kiáltozásával felébresztett, és én akaratom ellenére is napestig feudális alkotmányunkon töprengtem.

(Világ)

II.

Konstantinápolyban vagy tíz év előtt letelepedett egy gazdag, idegen úr. Fényes háztartásához szükséges borokat részben Francia- részben Magyarországról rendelte. Franciaországból három-négy hónap alatt megérkezett a szállítmány. A palackok nagy ládába voltak rakva. Egy sem törött; mind jól ledugaszolva, minden palackban egyenlő mennyiség, egy sem romlott, mind tiszta, mind kellemes. Ez az úrra és háza népére kimondhatatlan jó benyomást tett. Az úr örült, mert jóra fordította pénzét, vendégeit jó borral tarthatta; de örültek cselédei is, mert a házigazdát a jó és olcsó bor víg kedélyben tartotta, csinos lett a pince, a borokkal semmi fáradság. Egy hosszú év leforgása után megérkezett végre a magyar bor is. A ládákat azonnal kinyitották. Mít találtak? A sok széna és szalma közt egy-egy rosszul dugaszolt palackocskát, egy részük összetört, más részük kifolyt, megint egy részük elromlott. A benyomás kellemetlen volt! Ez a hozzám igen szívélyes úr később is próbált magyar borokkal szerencsét – hasztalan.

A mostani szultán, a török Mahmud, vagy négy évvel ezelőtt hallotta a tokajinak hírért. Valakinek volt hat palackja – gondoljuk meg, egész Konstantinápolyban hat palack! – neki hármát átengedett. A szultánnak nagyon megtetszett a magyar bor, és égő vágygal megkívánta. Többben szeretni próbáltak neki. Végül az oly igen várt szállítmány megérkezett, de a bor valamennyi palackban romlott volt. Ezek után a szultán többé hallani sem akart a tokajiról. Ha legalább kóstolót küldhetnék neki! Több századi vízvívás után nekilátna a magyar borivásnak! És ez kezünkben volt, de elhibáztuk!

Tizenkét évvel ezelőtt, amikor először voltam Konstantinápolyban, egy ismerősöm kétszáz champagne-it nem tudott eladni; Oroszországba küldte. Tavaly ott jártamban tapasztalhattam: kétszáz ezer palackkal is el lehetett adni, ily mértékben megváltozott a helyzet Törökországban. Mi azt prédikáljuk: a magyar bor a legjobb a világon, de nincs piaca a vám miatt, meg a... És itt jönnek a kifogások! Pedig: elaludt a magyar! Holott ha Pesten ezer palackot a Dunába vetnének tán ötszáz elérkezne Konstantinápolyba, hiszen a víz sodra a Dunán, a Fekete-tengeren elég nagy dél felé!... És mit tettek a franciák? A térképre néztek. És látták, hogy Magyarország nincs oly messze Törökországtól, mint az ő hazájuk, féltek, hogy magyarok elorozzák előlük a pályadíjt! Nem tömjéneztek, nem dicsérték boraikat siker előtt, hanem minden figyelmüket, szorgalmukat arra fordították, hogy boraikat kellemesebbé készítsék és egészen alkalmazkodjanak megrendelőjük elvárásainak! Most évente ötven millió frank értékű bort visznek, és vihetnek ki külföldre!

De bár volna egyedül borunk rossz hírben! Azonban egyedül csak tőlünk függ, hogy e helyzetből kilábaljunk, és mindenben jobb hírre tegyünk szert! És én kész vagyok inkább hazánk fiai gyűlöletétől szenvedni, mint hogy gyáván dicsérjem ami arra nem méltó, vagy palástoljam azt, amire legnagyobb szükségünk van, és ez nem egyéb, mint a VALÓ!

(Világ)

Nekünk, magyaroknak, ha szabadságról vagy Pegazusra ülésről van szó, mindegyikünkben hevül a vér, noha alig

tudja bárki is közülünk, mi is valójában a szabadság; ha pedig légbenyargalás javasoltatik, mindjárt készen állunk, mert szeretünk ábrándozgatni egy kissé, és az istenek között az Olimposzon tartózkodni. Ennek következtében, fájdalom, gyakran ebédünk és vacsoránk nem áll egyébből, mint képzeletből! És elsőségeinkről vallott hiedelmeink is csak agyvelőnkön szelíden átfutott álmok. Ezekben tehát a buzditás szükségtelen, hanem amiben szükséges, a pénz és vagyon körüli dolog, mert valójában – meg nem szünöm mondani – ott van a mínusz más nemzetekhez képest. Vajon miért nem tesz akkor e pontra nézve a nevelés semmit, hiszen ha valahol, a nevelésben lépnünk kellene? Mert a legtöbben alig gyanítják, mi egy nemzeti gazdaság, és így az oktatást, nevelést eleve hamis elvekre állítják.

(Világ)

Hányat ismerek, kik mindenben, amit tudni kellene, járhatlanok, és egész életükben nem tettek semmi olyat, mely magas álláshoz illő. S miért? „Mert nálunk a kormány mindent elnyom vagy hátráltat, mindennek bomlani kell...” – így feccsengnek, azt akarnák elhíttetni velünk, hogy a kormány az oka szűk eszüknek, bárdolatlan viselkedésüknek, vagyon körüli tékozlásaiknak és egész emberhez nem méltó állati létüknek... holott nincs olyan erő az istenin kívül, mely egy egészséges és szabad ember szellemi és testi erejének kifejlését meggátolhatná, ha annak kifejlését ő igazán akarja! Hanem az a dolog veleje, hogy sokszor dehogyan akarja! Nem akarja! És inkább másra keni a hibát!

(Világ)

Birtokosaink legnagyobb része nem is gyanítja léte ürességének okát, holott ez egyedül abból származik, hogy csak parányi körben forgolódik, keveset teremt, még kevesebb hasznot arat, amit ki is állít, csak múlandó, amit nyer, jobbára nemtelen! S hogy ennek mi az oka? Semmi egyéb, mint azon szerencsétlen és sok generáción keresztül átokul ránk hagyott, s tán még mindig terjedő idea, miszerint magunk által magunkban nem boldogulhatunk, hanem idegen kéztől kell várnunk s remélnünk segítséget”. Aminek természetes következményeként ma éppen annyi a kérő és esengő, mint jobb rendszerek után az önálló és függetlenek száma lenne.

(Világ)

A legmélyebb okoskodók, a leghiggadtabb bölcssek minden időben, a költői hajdankor óta a mai napig, az önismeretnek helyes létét, talpraesett voltát azon diadalnak ismerték el, s nyilvánították, melynél nagyobb, hasznosabb és következetesbet a halandó ember e világon nem ünnepelhet. S ha azon sok ezer meg ezer bölcs, ki e földtekén élt, sok egyében ezer meg ezer véleményekre el is szakadozott, egyben mégis mindannyian szorosan egyetértettek; abban tudniillik, hogy az önismeret minden emberi bölcsességnek legmélyebb sarkalata!

S vajon miért? Mert bár akarva, bár nem, mindenki tudja, érzi, vagy legalább sejti, hogy e földön minden élőlénynek, s eképp az embernek is van valami hivatása, bizonyos rendeltetése. Vagy más szavakkal: hogy minden élőlénynek, és eképp az embernek számára is létezik bizonyos cél, bizonyos foglalatosság, mely hozzá leginkább illik,

melynek legjobban megfelelhet, sőt melyen kívül soha és sehol nem gyakorolhatja Istentől nyert erejét, sajtáságát, tökélyét egész mértékben, egész kiterjedésben.

(Önismeret)

III.

Legyen szabad itt néhány szót a Magyar Tudományos Akadémiáról szólnom. Midőn ezen intézet azáltal kapott lábra, hogy néhányan közülünk egy kis áldozatot vittünk honunk oltárára, több jeles és magas fokon álló férfiú e tárgy körüli részvétem miatt dicsért, de egyszersmind néhányan ilyen jellegű megjegyzéseket is tettek: „Kár volt olyan nagy összegeket nyelvművelésre adni, oly nagy összeget, mellyel sokkal okosabb és hasznosabb dolgokat lehetett volna beindítani, például vasutakat, vízesatornákat, hidakat, manufaktúrákat, szókoholó ügyis több van, mint amennyi kell, hanem mechanikai része honunk mibenlétének hiányos, annak javítására kellene inkább ügyelni, mert lenne csak eleve nebb a kereskedés, ebből nagyobb az ipar akkor lenne mindenre, tudós és egyéb társaságokra is elég pénz, idő...” A mechanikai javításoktól remélik az értelmi súly nagyobbodását, a könnyebb kereseti módból az eleve nebb kereskedést, ettől a nagyobb szorgalmat, pénzt, időt, tudós társaságokat és más efféléket állítani. Már vajon nincs-e tökéletesen felfordítva ezen egymásra halmozás? Én azt hiszem, hogy tökéletesen a feje tetején áll. Mert nem az út csinálja az embert, hanem az ember az utat; és nem a vadember, hanem a már némileg kifejlett ember; és a nemzetiségre bízott közönséges értelmi súly fejleszti nem egyet, nem kettőt, hanem a sokaságot arra az emberi méltóságra, amely a hanyatlást és a cél nélküli tevékenységet a nemzetből lassacskán kiirtja, mindenkit megismertet magával és körülményeivel, és a nagyobb részt arról győzi meg, hogy minél többen vesznek részt az alkotmány bátorságot és hasznot hajtó vázában, annál nagyobb az erkölcsi tehetség, több a munkavágy, általánosabb a szorgalom, biztosabb a kereskedési szükség, és legbiztosabbak nem csupán az emberi kapcsolatok, de a nemzeti nagyság és szerencse is!

(Világ)

Én már régen megfigyeltem, hogy minden emberi tehetség, akár testi, akár lelki, csak szüntelen gyakorlással, tréninggel érheti el legmagasabb fokát, legnagyobb fényességét. Egy balett-táncosnő még föllépésének estéjén is többet táncol a kulisszák mögött, mint a közönség előtt, nehogy egy pillanatra is kiessen a szükséges gyakorlatból.

Liszt Ferencnek van egy piciny, másfél oktáv széles zongorája, amelyen utazás közben elvégezheti ujjgyakorlatait, és mint már sok embernek mondotta, soha nem lenne játéka olyan gyors és pontos, ha kezét csak egy napig is pihentetné. A legjobb versenylő is sokat veszít győzelmi esélyéből, ha csak huszonnégy órára is félbeszakítja tréningjét.

Gyakran elsodálkoztam, ha látnom és tapasztalnom kellett, hogy gyakorlás tekintetében minden gondolkodó ember teljesen egyetért, különösen Angliában, és hogy eddig mégis – legalábbis az én tudomásom szerint – oly keveseknek jutott eszébe nemcsak a testet, hanem a szellemet is tréningezni, mert ha már énünk egy részét e tekintetben elhanyagoljuk, logikusabb lenne, ha inkább testünkkel bánnánk

mostohán, róla feledkeznének meg, semmint nemesebbik részünkről, tudniillik szellemünkről.

Bölcs és jó dolognak tartom testünket mértékkel és célszerűen edzeni, egészségessé tenni és egészségében megtartani, de azért a testi erőt nem tekintem olyan nagy kincsnek, mint a testi ügyességet. És ha már egyszer az ember hitványabb részéről ily megértően vélekedem, kérdelem: vajon miért bánjunk fukarul és kegyetlenül énünk jobbik részével, miért nem trenírozzuk szellemünket is, hogy erejét megsokszorozzuk és ragyogó magasságokba emeljük? Vagy talán úgy véljük, hogy e tekintetben elértük már a tetőpontot? Többre becsülnénk hasunkat, csontunkat, a port, amelyből testünk van, mint azt a láthatatlan anyagot, amely életeti? Nem, ezt nem hiszem. Ne sajnálják a fáradságot, és gondolkozzanak a dologról előítélet nélkül!

Sokat töprengtem ezen. Az emberek száz és százféle vallást követnek, gyakran ellenségesen, sőt nekikeseredetten állnak egymással szemben. Pedig az erény valamennyi ember számára ugyanegy! Nem más a zsidónak, mint a kereszténynek, nem más a mohamedánnak, mint a kínainak, és az emberek dőre vakságukban mégis áthághatatlan falakat emelnek, amelyek elválasztják egyik emberfiát a másiktól. Gyakran fájdalommal gondoltam át ezt jelenséget és nem ritkán ötlött eszembe: vajon miért nem létesültek szellem- vagy inkább erkölcsgyakorló intézetek, ahol – vallásra való tekintet nélkül – mindenki gyakorolhatná a kötelességteljesítést, a helyes cselekvést, stb., szóval minden erényt, hiszen annyi uszoda, lovagló-, vívó-, akrobata-, torna és testnevelő-iskola és intézet van, melyek által kétségtelenül ügyesedik az ember, de attól még nem válik egymagában jobbá! Még ortopéd-intézetek is vannak, ahol kiegyenesítik az elferdült testüket; ilyenféle *lélekgyógyító intézet* nincs sehol. Holott bizonyára több szellemileg, mint testileg elferdült és sérült emberfia népesíti be a világot – és erre a magaslatos célra sem az iskola, sem a fegyház, sőt még a katolikus egyház sem elegendő!

(*Intelmei Béla fiához – Váradi József fordítása*)

Engem soha nem ijesztett csekély számunk, de fennmaradhatásunkért annál erősebben rettegetem amiatt – és ezt végre ki kell mondanom – hogy fajtánk anyagi és szellemi léte oly felette könnyű. Itt a baj. És essünk át végre az önismeretnek ezen a legkeserűbb szakaszán, mert csak ezután javulhatunk teljes egészségre: nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalataja, és eszerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi.

(*A Magyar Académia körül*)

A tudományos emberfők mennyisége a nemzet igazi hatalma.

Ezek statisztikája az ország leginkább figyelemreméltó része. Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat és a többi tesz ki a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanul használni tudja. Igazibb súly és erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje. Nem a sok katona vívja meg a csatát diadallal, hanem a tábornok által jól felkészített és bölcsességgel vezetett bajnok.

(*Hitel*)

Tőlünk függ minden, csak akarjuk. Nem lelki, testi, s országonkbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásaink és hibáink nagylelkű elismerése és azoknak férfias orvoslása. Annyi jó és nemes van bennünk, hogy a jónak mértéke könnyen levonja annak kicsiny súlyát, ami még hátra van.

(*Hitel*)

Csak mindenoldalú vizsgálat által lelhetni fel az igazságot, és ez csak a gondolatok legszabadabb közlése által valósulhat meg. Ahol a beszédnek korlátja van, ott rab a nyelv, és így rabként szól.

(*Hitel*)

Amit az ember átlátni és megismerni fáradság nélkül nem tud, annak általában az a következménye, hogy egy-egy axióma vagy vélt igazság apáról fiúra megy át. Az ilyet az ember egészséges önjelével át nem vizsgálja, inkább tovább izzad a régi megszokás útján – élete fogytáig. Teszi mindezt ahelyett, hogy eszét fáradsztaná jobb szisztéma és simább út felismerése érdekében. Úgy látom, hogy sokakat a szellemi erőfeszítés jobban fáraszt, mint általában a testi dolgok. Miképpen az elefánt is jobban izzad, ha észbeli tevékenységre akarjuk kényszeríteni, ahelyett, hogy a legnagyobb terheket raknánk a hátára, de a kutya és a ló is sokkal inkább retteg az értelmes tevékenységtől, mint bármi egyéb munkától. Pedig az ész erő, és így az ész boldogság.

(*Hitel*)

Az erénynek, amely szó az erőből származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsésnek érezni magát – magányosan nem is érezne így – hanem másokon törekszik segíteni, jobblétükre segítő kezet nyújt, és többeket kíván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében!

(*Hitel*)

A teremtő erő határozza meg egy nemzetnek a többiek közötti feljebb vagy alantabb létét. A gazdák kisebb vagy nagyobb tudománya mérlege az ország földművelési erejének, a vezérek több vagy kevesebb józan tanultsága és ügyessége a nemzet támadó és védő erejének fokmérője. Szóval az értelmesség az a jel, melynél fogva a bölcs a nemzeteket mázsálja. És az mennél nagyobb, annál kevésbé szorul másokra, annál függetlenebb, szabadabb, erősebb a nemzet.

(*Hitel*)

A múlt elesett hatalmunkból, a jövődönék urai vagyunk. Ne bajlódjunk hát hiábavaló visszaemlékezésekkel! Sokan azt gondolják: Magyarország volt; én azt szeretném hinni: lesz!

(*Hitel*)

IV.

Jóformán minden, amit kezdeményeztem, álli és él még! S vajon miért? A véletlen vagy a jó szerencse folytán? Nem, nem azért, hanem azért, mert mélyen átgondoltam minden körülményt, minden lehetséges akadályt mérlegeltem és

számításba vettem, s így vagy elhárítottam, vagy legyőztem őket, s nem feledkeztem meg semmiről, amire a siker érdekében szükség volt.

(Intelmei Béla fiához – Váradi József fordítása)

A legtöbb ember olyan helyzetben van, hogy ha azt kérdezzük tőle: *Miért van itt? Miért teszi ezt?* – azt kell felelnie: *Azért vagyok itt, mert a vihar, az áradat ide sodort, s azért teszem ezt-azt, mert rákényszerít a véletlen, meg a körülmények is így kívánják.* Az embereket annyiféle benyomás űzi-hajtja, hogy nagy részüket többnyire a körülmények áradata sodorja magával. De hogy élettelen tuskóként ragadjanak magukkal a hullámok, s mi még annyira se szabhassuk meg irányunkat, hogy saját akaratunkból érijük el életünk jobb vagy bal partját, ily passzívan, ily tehetetlenül mégsem lenne szabad sodortatnia magát egy olyan lélekkel bíró lénynek, amilyen az ember – különösen akkor nem, ha születésénél és vagyonánál fogva a függetlenek közé tartozik. Csodaképpen hangzik, ha egy férfi ezt mondhatja magáról: *azért állok itt, mert így akartam, azért csinálom ezt, mert ez az akaratom!*

(Intelmei Béla fiához – Váradi József fordítása)

A szegénység kirekeszti az értelem kifejtését, mert a szegény nemcsak utazás által nem képes összehasonlításokat tenni, s így csupán keveset tapasztalhat, de még a legszükségesebb tudományok elsajátítására is tehetetlen. Az értelmi fejletlenség pedig előbb-utóbb, de minden bizonnyal függésbe hoz. Mert az értelmi súly, ha csupán egy kis időre is tekintünk vissza, egyedüli és valódi felsőbbség a világon. S így a szegénység, legalábbis a mostani világban, szolgálással párosul. Ez az állításom nem teória, mert az emberiségnek újabbkori történelme – ha a múltból hallgatunk is – napnál világosabban bizonyítja, hogy az elszegényedésnek legbiztosabb következménye az elaljasulás, az elaljasulásnak pedig a szolgáltság. Ezért úgy hiszem, hogy a pénz és vagyon körüli gond és rend, bármily szűkkeblűnek láttassék is és bármily unalmas, sőt gúny és nevetség tárgya lenne is, egyenesen lelkünkre van kötve, ha semmi egyéb okból nem is, legalább azért, hogy – az Istenért! – el ne aljasodjunk és szolgálásba ne törpüljünk! A mondottakat pedig mindenkinél szíves és jóakarató fontolgatásába ajánlom, mert valóban e kicsinységnek látszó tengely körül forog – főképp hazánkra nézve – a lenni és nem lenni közötti kérdés!

(Világ)

A hitel hiányát tartom azon oknak, hogy a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene, hogy magát nem bírja olyan jól, mint körülményei engednék, hogy mezőit a jó gazda nem engedi a lehető legmagasabb virágzásra, s végül, hogy Magyarországnak kereskedése nincs. És így a hitelt, a váltó-kereskedési törvényt gondolom és hiszem azon talpkőnek, melyen földművelési és kereskedési gyarapodásunk, egyszóval felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat. Ezen hitelnél pedig még mélyebben fekszik: a hitel tágasabb értelemben. Tudniillik: hinni és hihetni egymásnak. A Hit az a lánc, mellyel az emberiség össze van kapcsolva a Mindenhatóval. A Szó szentsége köti az uralkodót elválhatatlanul hű jobbágyaihoz, és ezek tántoríthatatlan hűsége alkotja a trónus rendíthetetlen erejét. Az

igaz szó kútfeje a házassági boldogságnak, a valódi becsületnek, a cselekedetek egyenességének és így minden szerencsének.

(Hitel)

Az itt következő szövegegység a Stadium Hitel című fejezete alapján készült. Részben a régies magyar és a sűrűn használt latin kifejezések, részben az eredeti szöveg bonyolultsága, hosszadalmasága és matematikai készséget igénylő részletei rendkívül megnehezítették volna a szerző gondolatainak előszában történő közvetítését. Ezért itt a lehető legbátrabban nyúltam az eredeti szöveghez. Az olvasó nem fogja egybefüggően és pontosan megtalálni Széchenyi könyvében az itt közölt mondatok eredetijét, de gondolatait – hitem szerint – igen. (F.E.)

A hitel világszerte elfogadott dolog. Ennek következtében azt lehetne gondolni, hogy egy olyan országban, amilyen a mienk, ahol annyi a hitelben szűkölködő, annyi a hitel hiánya miatt szinte a semminél is kevesebbel bíró, hogy a többség hálásan fogadna minden hitelt érintő javaslatot. Lássuk indulattalan hideg vérrrel az egész dolgot még egyszer.

Ha rövid lejáratú lenne a hitel, és három-négy százalékra is elegendő pénzt lehetne felvenni, persze jó jelzőlog ellenében, mi következne ebből? A gazdák könnyebben fizetnék vissza tartozásaikat, vagy legalábbis kevesebb gondal a felvett tőke utáni kamatokat. Jóságai után pedig olcsóbb tőkével sokkal nagyobb nyereség elérésére lennének képesek. Most a kisbirtokosok tőke hiányában korántsem érhetik el földjeiken azt a nyereséget, amelyre mezőik természeti adottságai alapján könnyen emeltethetnének. A szorgalom ezáltal felette csökken, sem a privát, sem a nemzeti tőke nem emelkedhet, nem növekedhet.

Most nem négy, de hat százalék a tőke után fizetendő kamat. Szállítsuk le négy százalékra, és mennyit nyer mindkét oldal! Miért vajon? Mert gyorsabb lenne a pénzforgás, és nagyobb a vállalkozói bátorság!

Ahol a kamat magas, ott a kölcsönző semmit sem téve hat százalék kamatot húz, és az egész munkája, amit a közösségért tesz, kamatainak olvasásában merül ki – már akkor, ha azok, akik hitelt vesznek fel, képesek rendszeresen fizetni; ha pedig erre képtelenek, akkor a kölcsönadó minden idejét pórei vitelére kénytelen fordítani, és mindezt a helyett, hogy a hazáért fáradsa. Eközben a mezei gazda, a gyáros, a kereskedő egész tevékenységét csupán nyomorult kis körben meri űzni, mert drága tőke után csak kicsi lehet a nyereség, vagy éppen lehetetlen, ha a hitelre rászoruló képtelen visszafizetni adósságát a magas kamatláb miatt. Az elbukás ez esetben egészen bizonyos.

Manapság nálunk a hitel kérdése nem egyéb, mint bosszantó gúny tárgya. Csak annak van hitele, akinek az szigorúan véve nem kell, és épp annak nincs, akinek a legnagyobb szüksége van rá. Hazánk sok részében egy-egy hátr pénz hiánya miatt nem virágozhatnak, midőn a szomszéd határban, megint hitel híja miatt, kamatatlanul fekszik a pénz.

Ezt látja az elfogulatlan gondolkodó. Miért van ez így? Mert a sokaság makacsul ragaszkodik egy olyan rendszerhez, mely nemcsak azért tartja bilincsbén a közszorgalmat, hogy a pénz körforgáson kívül vesztegel – főképp a honiak, sőt a szomszédok egymás elleni bizalmatlansága

miatt. Így a pénz is hever, a gazdaság is hever, az ember is hever, a közjó is hever, minden hever, és az élet helyett halál arat anyaföldünkön. Ezt kénytelen tanúsítani a valódi gondolkodó, és így kiált fel az egekbe: Uram, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek!

A hitelt gátolni nem egyéb, mint a test ereiben a vért megakasztani! Vajon mely testrésznek lenne ez hasznos? Egyiknek sem! Mi lesz a következménye? Sínylődés és végül gutaütés!

Ha nem akanunk belesüppedni a múltba, Werbőczibe és Anonymusba, de az eleven tényeket tekintjük, akkor tudomásul kell vennünk, hogy nincs Európában olyan ország, mely pénz dolgában oly nyomorultul állna, mint Magyarország, ahol annyi nagy és kisbirtokos ül nyakig az adósságban! Vajon miért? A múlt idők viszontagságai miatt? Azt közösen vittük más nemzetekkel. Igaz ugyan, hogy sokan adóssággal vették át jószágaikat, és bár annak terhét a napóleoni háborúk alatt könnyen bírták, mert a háború sok jövedelmet hozott, de azután szűkült a pénz, és búcsút kellett mondanai a fényes életnek – de hát ez mindenütt így volt.

Földbirtokosaink pénz körüli gyávasága okozná a hibát? Ezt nem állíthatni, mert van olyan ugyan, akinek szótárában a *rend* szó nem található, de nem mondhatni, hogy takarékos, józan, értelmes gazdáknak hazánk szűkölködnék.

Talán politikai összeköttetéseink sújtották le a nagybirtokosokat? A nagy többség ezt hiszi. Nagy szerencsétlenségünkre. Mert ez a téveszme mindig másban keresteti a hibát! Holott meggyőződéseim szerint ez egyedül és kizárólag bennünk rejlik.

Hol vélem tehát az igazi okot, az igazi hibát? Ott, hogy hitelbeli törvényeink nem egyenlőek az ország valamennyi lakosa számára. A rossz gazdát legyezik, a jót le-sújtják.

Mit akarnak azok elérni, akik szüntelen a vámmal hozakodnak elő? Csak erre koncentrálnak! Nyerni akarnak! Semmi mást! Ám ha a nyereség a cél – állítsuk lábra hitel-törvényeinket. Ne magas, hanem visszafizethető alacsony kamatra, és ne hosszú, hanem rövid lejáratú kölcsönre nem elég tág a mező honunkban? Miért tekintünk folyton a vámsók által kifelé? Megmondom: mert a befelé tekintés fáradtságos, és csak az eszet boldogítja, míg a második olyan, mint aki folyton csak a sültgalambot várja, miáltal a tudatlan is fénydegélhet!

Ismerjétek meg a nemzeti gazdagság valódi kútfejét! Ennek legfőbbike, legbiztosabbja, leggazdagabbja – a belső fogyasztás. Miért hiszi a legtöbb, hogy Nagy-Britannia gazdagságát népesedésének, fekvése utáni kereskedésének, Indiának, és gyarmatainak köszönheti? Pedig a többség ebben a téveszmében él! Holott sem a népesedés, sem a fekvés, sem India, sem a gyarmatok nem alkotják Britannia csodálatra méltó gazdagságának talpkövét, hanem az értelmi súly, az ebből szükségképpen következő közszabadság, az ebből elmúlhatatlanul fakadó bátorság, szorgalom és gazdagság, és a mindezekből bizonyosan eredő belső fogyasztás!

Csak magunkban a hiba, de egyszersmind magunkban a feltámadási erő is! A nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a nemzetben rejlik. És hol már nemzet van, ott annak belső kifejtése mindennek sarkalattja, ahol pedig még nemzet nincs, egy része privilegizált, más része pór – ott legelső a nemzetiesítés, azaz minden lakosnak az em-

beriség közös sorsába juttatása, vagyis mindenkinek politikai léte.

Ne fáraszuk magunkat hát hasztalan lamentációkkal! Nincs tengerünk, nincs elég népünk, nincs Indiánk, nincsenek gyarmataink, nincs elég pénzünk – és még sok más egyébünk nincs; és ez tán némiképp igaz. De férfias elszánnással esküdjük magunkban azt: hogy Magyarországnak minden mesterkelt akadályai, természeti viszontagságai mellett, sőt ellenére is nagyra kell lennie, vagy minekünk vesznünk kell!

V.

Mennyire emelkedett Anglia, midőn nem fa-tűzzel él, hanem a kőszénnek mindent meggyőző tűzével eszközli házi szükségleteit! És az angol föld felszíne is ahelyett, hogy rútt volt, csak azóta fejlett igazi bájra, mióta a kőszén véget vetett annak az irgalmatlan fagyilkolásnak, amely azelőtt Anglia erdősegeit éppúgy tönkretette, mint manapság lealázza azokat a vidékeket, ahol nagyobb számban telepedik le ember. Mintha magasabb civilizációt csak keserű áldozatokkal lehetne megvásárolni! Mintha vagy le kellene mondanunk a civilizáció áldásairól, ha százados tölgyek között kívánunk járni, honnan még távol van a polgárosodás, vagy civilizált világunkban bágyadt hamuszínben ölelhetjük a megbénított természetnek maradványait! És valóban, Anglián kívül, mely mióta kőszént használ fa helyett, sehol sem találni Európában oly vidéket, ahol az emberek a civilizációval és a nagy természettel egyaránt harmóniában élnek! Mily lecke nemzeteknek! Senki nem akarta a kőszént elfogadni, kivált a korabeli angol arisztokrácia tiltakozott ellene! Szaga, egészségtelenség vélt kipárolgása, fekete füstje, a vele járó mocsok, ezek voltak azok az okok, melyek egyik fát döntötték a másik után. Így történt, hogy a szegényebb sorsúak fahiánytól kényszerítve kőszént kezdtek használni, és ez napról napra elfogadottabbá válván lassanként még a címeresebb előítéletek helyébe is belépett. S ha vele okosan bánnak, nem kellemetlenebb, mint más éghető anyag, füstje csak a restet ingerli, a tisztát még nagyobb tisztaságra ébreszti. Most Angliában az egészséges, vén fát ereklre gyanánt tisztelik, és senki nem tudja elképzelni, hogy korábban miként gázolhattak egy kis előítélet miatt barbár kezek annyi életet sirba. Ha csak egy pillanatig tekintünk is a mindenségbe, hol múlt és jelen, legkisebb és legnagyobb szorosán összefügg, lehetetlen, hogy a természetnek csodáit kárhozatra ítéljük, és hogy a legkisebb vágyat ne érezzük utódaink számára nem többet, legalább egy fát ültetni. Nem közömbös a természet barátja előtt az a gyengéd érzés, mellyel keleti népek viselnek a legkisebb növény iránt is, és azt nagyra ápolni szorgoskodnak. Minden, mi szebbíti földünket, bármily kicsiny legyen is az, a mindenséget tökéletesíti, és szerencsés, aki ezt tiszta lélekkel teljesíti, mert emberi céljához közelebb jut általa.

Magyarország felszíne alatt tudomásom szerint szinte mindenütt van kőszén, és oly mennyiségben, hogy csak oly hosszú életet kívánnék a magyarnak, mint ameddig szükségleteinket fedezheti. Ezért Magyarország legtöbb részén élő fát kivágni, legyen fiatal, legyen vén, valódi gyilkosság. Aki a Tisza vidékét ismeri és veleje nem forr poétai lázban, tudhatja, hogy mennyire szebbítheti emberi kéz a legsivárabb

rónaságot is, az meg nem foghatja, miképpen gyűlölné az ottani lakos az élő fát, merthogy gyűlöli, ahhoz nem férhet kétség, mert másképpen legalább a növendéket ápolná, és eszébe jutna, hogy ahol a fákat már serdülő korukban kivágják, ott százados lombos fa nem lehet. Ezért aki rideg alföldi róna és mocsárvilág közt tökéletesen elégedettnék érzi magát, és a legkisebb ösztönt sem érez, hogy szebb színekkel ruházza fel honának tájékát, annak ereiben lehetetlen, hogy ne lappanjon néhány száz daru-, farkas- vagy kacsavér. Értsük egymást: tudom jól, milyen könnyen felejthetjük a szabadság szent érzései közt helyzetünk mostohaságait, mily kimondhatatlan vonzódással ragaszkodunk anyaföldünkhöz akkor is, ha az szélhordta homok csupán, de tudom azt is, mennyivel szerencsésebb helyzet előítélet nélküli társaságban szíves emberek közt élni kellemetlen éghajlat alatt, mint a legmosolygóbb tájon, hol az emberek rabjai a tudatlanságnak s balítéleteinek. És el kell ismernünk, hogy nagyobb boldogságra emelkedhetik az édes szerelem ott, hol a természet örökkön édes álmokba ringatja a halandót, mint ott, hol a táj a végtelen sivár enyészetnek viseli bélyegét. De miképpen jobb ízű a kenyér, melyet munkálva szereztünk, mint az, melyet napestig henylve vártunk és más tett elűbünk, és boldogítóbb az a vagyon, amely állhatatos fáradozásnak és becsületes szorgalomnak következménye, mint az, amelyet készen találunk, úgy a honszeretet is mindinkább tágul és férfias gerjedelemre nemesül, minél több gond és hűség ápolja a hazát, és minél több becsületesen izdadt veríték szebbíti azt. Ezért kötelessége a magyarnak felruházni hazáját a növényvilág ékessegeivel ott, hol százados lombosok zöldelnek még, meggondolni – és most, most, míg nem késő – hogy az időnek semmi sem parancsol, és bár nadirtul zenitig törjön csillagán keresztül utat az emberiség, emelje egekbe Bábel tornyát, az időn diadalt nem arat, minek következtében százados cserit ledöntvén azt csak századok adhatják ismét vissza!

Ez okból éljenek tehát a fák, jöjjön napvilágra a kőszén, és kimondhatatlanul olcsón, és jusson el a szén Magyarország lakosaihoz vízcsatornákon keresztül, hiszen erre alkalmasabb táj alig van a földtekén, és így egy-egy vidék elszigetelt kincse az egész sajátja lehetne. Mert a körül forog a kérdés: mi kellemesebb és emberhez illőbb, napról napra ridegebb hazában élni, hol nincs gyár, sem eleven ipar szalma és pipafüst között, vagy néha-néha tűrni a kőszén füstjének alkalmatlankodását pezsgő szorgalom, fejlődő gyárak, százados lombosok és közönséges gyarapodás közepett – pedig e kettő közt Magyarország erdőtlen vidékét tekintve középut nincs.

(Buda-pesti por és sár)

Kosztolányi Dezső: Lenni vagy nem lenni

Széchenyi István egy kora tavaszi napon délután öt órára palotájába kérte barátait. 1848-ban történt ez – közvetlenül a forradalom kitörése előtt, március 12-én. Az alábbi ívet köröztette: „Miótán hazánk és kivált nemzetiségünk könnyen veszélynek indulhat, s előttünk azon állapot áll, hogy fajtánk vagy egy dicső aerába lépjen, vagy a legnagyobb veszedelembé keveredjék; felszólítom különösen – mert mindenkit szívesen látok – az alul feljegyzetteket: méltóztásának barátságos tanácskozmányra lakásomon en-

gem szerencsétetni: Széchenyi István.”

Az ív mögött a meghívottak hosszú lajstroma található, vagy hetven politikus neve. Közte Kossuthé is.

Vendégei egymás után érkeztek: Inasai – az egyik bécsi, a másik szakállas, öreg cseh – lesegítették az urakat hintójukból. Bevezették őket a társalgóba.

Elmúlt öt óra, negyed hat, fél hat. A házigazda nem mutatkozott. Türelmetlenkedni kezdtek, nem is annyira udvariasság, mint inkább nemtörődömsége miatt. A társaság fölállt, cihelődött. Ekkor – háromnegyed hat felé – jelent meg a szárnyas ajtóban Széchenyi István. Izgatott volt, sápadt. Senkivel se fogott kezét. Megállt a szárnyas ajtó közelében, melyet közben hecsuktak az inasok. Tekintete végigekézelt a jelenlevőkön. Először is azt vette észre, hogy Kossuth nem jött el. Természetesen, természetesen. Már hetek óta leveleket kap mindenünnen, vidéki kúriákról, az „erdélyi hon magyar fiai”-tól, melyekben figyelmeztetik, mire készül ez az izzó népvezér. Nem is várta, hogy eljőjön. De hogy nem jött el, az szinte önkívületbe hozta.

A hetven meghívott közül ebben a sorsdöntő órában körülbelül húszan jelentek meg. Ott látta Andrássy Györgyöt, Cziráky Jánost, Károlyi Györgyöt, Keglevich Károlyt, Lonovics Józsefet, Majláth Györgyöt, Majtényi Antalt, Pálffy Móricot, Perényi Zsigmondot, Szapáry Józsefet, Széchenyi Antalt, Ürményi Józsefet és másokat. Az idők forradalma árja Wesselényi Miklóst, az erdélyi mánást is felsodorta ide Zsibórról. Aztán még ott állt – oldalt – két mostohaafia: Zichy Félix és Zichy Henrik.

Ez a részvétlenség elcsüggesztette. Ha előbb lobogni kezdett a vére Kossuth távolmaradása miatt, a többiek közönye lehűtötte. Fáradtan tartotta bal kezében a papírlapot, melyre följegyezte beszéde jelszavait. A papírlap remegett ujjai között.

Lefelé nézett a földre, mereven, mint mikor beszélni készült.

Bocsássatok meg, uraim – mondotta – hogy megvárakoztattalak benneteket. Nem hivatalos elfoglaltság, nem, nem. Valami merőben más. Kevesebb annál, több annál. Minekelőtte beléptem ide, dolgozószobámban tépelődtem. Kebelemben iszonyú vihar dúlt – és itt elnémult, ujjait szokása szerint begombolt kabátja szárnyába akasztva. – Lassan gyülemlett bennem ez a vihar, kétség kétségre, felleg fellegre, de történetesen most robbant ki. Én pedig döntöttem – megint szünetet tartott. – Évek óta azon tűnődöm, érdemes-e még folytatni építómunkánkat? Kezdetben felcsillogtató egy-két pisla reménysugár. Azóta a láthatár teljesen elborult. A politikai helyzetet ismeritek, szükségtelen részletezni. Vérről álmodunk, beszélünk mindannyian. Itt állunk Európa közepén mint Európa szégyene. Népünk tunya, bárdolatlan, úrhatnám, az igazság iránt érzéketlen, kötelességre renyhe, pallérozásra nem fogékony. Talán távol keleten, termő talajában virágozhatott is volna, de ideplántálva a nyugatra, elkorcsosult, alacsonyokba süllyedt, megvénhedett. Hiába ojtjuk be a miveltség nemesebb ágával ezt az agg törzset. Ha nyugatíva válik, akkor elveszti eredendő sajátosságát és egyéniségét, idegenné lesz, ha pedig elhanyagoljuk, akkor kiszárad, elcsenevészedik. Így se nyugati, se keleti, se európai, se magyar. Mi is az értelme annak, hogy valaki magyar? – kérdezte, és felvetette ideges fejét hetykén, majdnem kihívóan. Mi az értelme annak, hogy olyan nyel-

vet beszélünk, melyet már egy kőhajításnyira sem értenek? Mi az értelme, hogy egy maroknyi népecske ilyen idea fixával él, s ragaszkodik ősei örületéhez? Nem, uraim – mondotta, és zilált haját homlokára csapta – nem, uraim, mondotta még egyszer emelt hangon, csaknem kiabálva – ennek semmi értelme sincsen. Semmi értelme sincs annak, hogy kirekesztessünk a mívelt népek közösségéből. Semmi értelme, hogy itt, a világmappa egy parányi pontján nemzetesdít játsszunk. Semmi értelme annak, hogy fiainknak és azok fiainak átadjuk nyelvünket, mint valami örökletes nyavalyát: El kell hát felejtenünk – szolt növekvő hévvel – mielőbb bele kell olvadnunk a németiségbe, a monarchiába. Az ausztriai örökös tartományok kifejlődése, nemzetiségünk, nyelvünk végleges megszűnte áldás és jótétemény leend nekünk is, az egész emberiségnek is. Csak az első nemzedéknek fog ez fájni. Az utána következő áldandja érte emlékünket. Meg kell semmisülnie a magyarnak, le kell tennie minden revolúcióról, izgásgáról. Nekünk pedig csak egy kötelességünk van: szabad folyást engedni a világhistoria könyörtelen eseményeinek. Más út nincs. A biztos megsemmisülés vár ránk. Kétféle halál között választhatunk: az egyik fájdalmas, a másik fájdalomtalan. Higgyétek el, nem csekély lelki tusák, hosszú napok, hosszú éjszakák után az utóbbit választottam szerencsétlen népem számára. Ilyeténképpen legalább nem érzi az elkorcsosulás büntudatát, nem sejtí, hogy rövidesen szemfedél borul rá és koporsó. Másíthatatlan elhatározásom tehát, hogy munkámat ezennel egyszer s mindenkorra megszakítom. Majd belepi a por. Csak az fáj; hogy az alvót felriasztottam. Majd elalszik újra – legyintett, és már gyorsabban beszélt, szinte hadart. – Metternich herceggel mindezt közöltem. Ő baráti békét ajánlott. Biztosította a fájdalomtalan halált. Hogy mit műveltek ti, az kizárólag tőletek függ. Sajnálom, hogy idefárasztottalak. Csak ezt óhajtottam értétekre adni. Más mondanivalóm nincs.

Még egy lépést hátrált, az ajtó felé, úgyhogy a közte és vendégei között való távolság nagyobbodott az óriási teremben. A szónok elhallgatott. Úgy állott, egyedül, távol mindenkitől, elszigetelve komorságába és fekete ruhájába, akár Shakespeare melakóros alakja, a dán királyfi. Egy pontra bámuít, eszelősen. Reszketett a fölindulástól. Hallgatói is reszkettek. Némán hallgatták végig, anélkül, hogy félbeszakították vagy csak egy pisszel is tiltakoztak volna. A némaság most növekedett. Ez a temetés csöndje volt. Döbbenet álltak, gyökeret vert lábbal. Az urak halk eszmecserét folytattak, s közben rá-rásandítottak vendéglátójukra, aki még mindig önmagába süppedve töprengett. Egyesek – féltéken – helyeselték az alapgondolatot, csak a kivitel módját kifogásolták. Ismét elnémultak. Hosszú csönd lett.

– Gazember – ordította egyszerre valaki – te gazember – és Széchenyi felé mutogatott – gazember vagy!

Ki volt ez? Wesselényi Miklós volt. Hatalmas öklével úgy rácsapott egy barokk asztalkára, hogy az recsent. Talpra is ugrott, rohanni kezdett, de feldöntött egy széket. Vak volt. Tapogatózva botorkált előre, örökre ki-aludt, világatlan szemével, az el nem múló éjszakában, odafelé igyekezve, hol a házigazdát sejtette, hogy nekitámadjon. A többiek lefógták, és csitítgatták. – Gazember – lihegte magánkívül Wesselényi – gazember. – Honáruó – sipította egy vékony hang. – Fia annak a Ferenc grófnak, aki a Nemzeti Mú-

zeumot alapította?

– It's a perfect disgrace – méltatlankodtak a hazafias mágnások.

– I can't realise it.

– Ist der Stefi verrückt geworden?

– C'est très fort.

– Mais il est fou.

Mindenki összevissza beszélt, feléje és egymás felé, a levegőnek és önmagának.

– Megtagadta a princípiumait.

– Hiába, Bécsben született, főhadnagy korában még magyarul sem tudott; könyvből tanulta.

– Kibújik belőle a német.

– Crescence grófnő ma sem beszél magyarul.

– Hát a kamarillának egy nemzetet akarsz szállítani, te spion – ordított megint az, aki előbb, az ifjúkori barát, akivel hajdan Franciaországot és Angliát is beutazta. – Csak abban hihetek, hogy elméd megháborodott. Vagy szemfényvesztés volt az egész? Nem te írtad, hogy a nemzet feldicsősülését hordozod minden csepp véredben? Most pedig a nemzetet arra buzdítod, hogy adja fel jogát, önállóságát, kiszolgáltatód a reakciónak. Hol a te helyed ezután, aki üdvöledébe akartad helyezni nagyjaink hamvát? Nem, nem, ez a kisdéd nép nem tunya, csak elhanyagolt, nem élemedett, inkább gyermek még, gyámolításra, istápolásra szorul. Kelet népének egyformán kell küzdeni kelet ellen és keletért, nyugat ellen és nyugatért, akkor feljut a csillagokig. Mi tovább is dolgozunk érte, megyünk elrendeltetett utunkon, ha nélkülöd, ellened is. Szent reformtörekvéseinket azonban nem adjuk fel soha. Az a hitünk – lásd, ezt te is írtad – hogy aki néhány gyümölcsfát ültetett életében, az nyugodtabban alszik majd a földben. Isten minket úgy segítjen.

– A bitóig és golyóig – mondotta csöndesen, inkább magának valaki: Batthyány Lajos. Percekig morajlott a gyülekezet, majd helyeselve, majd fölháborodva, majd tárgyilagosan vitázva, majd szikrázó gyűlölettel, farkasszemet nézve azzal, aki ott állt az ajtónál, csökönnyösen, lemosolyogva az érveket, vállát vonogatva, egyformán rendületlenül. Szeme izzott a bozontos szemöldök alatt, mint csipkebokorban a tűz. Csontos, sárga koponyáján kopogott a szitkok jégesője. Szakadatlan ennen szavait hallotta ezektől a vezérfüktől, akikkel évtizedek óta együtt küzdött. A Hotel, Világ és Stadium mondatait fégyverűi szögezték ellene.

– Ernyedetlenség, türelem, keménység – lángolt Wesselényi, az ékesszólás lendületében. – Nem borzadsz-e, hogy én, a szegény vak ember, ki a budai börtönben vesztettem el szemem világát, látom az utat, és te, te, aki hajdan fényt gyújtottál nekünk a sötétségben, már nem látod?

Széchenyi szája ekkor megvonaglott. Most azt hitték, hogy azonnal sírva fakad. De nem ez történt. Könnyedén, világfiasan a terem közepére sietett, és elkacagta magát. Sokáig kacagott. Aztán kijelentette, hogy az egész csak tréfa volt. Próbára akarta tenni őket. Egy előre kitervezett komédiát játszott és játszatott el barátaival, s ebből azt a meggyőződést szerezte, hogy érdemes újult erővel dolgoznia ennyi nemes hazafival. Arca kigyulladt a boldogságtól. Inasaival behozatta az ezüst karos gyertyatartókat, mert már sötétedett, s zárt ajtók mögött elkezdődött a tárgyalás, a komoly „barátságos tanácskozmány”, mely a késő esti órákba nyúlt bele. Ennek a historiai mozzanatnak lefolytát a bécsi

títkos levéltárban őrzött kémjelentés örökítette meg, melyet még aznap, március 12-én beterjesztettek a kamarillának (3852-3853. iktatószám alatt), de a viharos világpolitikai események miatt csak március 27-én került Ausztria akkori ifjú császára, Ferenc József elé. Tulajdon szememmel láttam a meghívót, Széchenyi aláírásával, s egy penészes, máladozó papírlapon beszédének irónnal odavetett vázlatát is. Miért mondtam el mindezt ily részletesen? Azért, mert nem tudok nála tömörebbet, megrázóbbat, drámaibbat. Színpadon se játszottak ilyen drámát. De ezt a drámát a történelem színpadán játszották. Nem is játszották, hanem átélték. Mind a két fél egyformán élte át. Amelyiket ugrattak, éppúgy, mint az ugrató. Hogy az ugrató valóban ugrató volt-e, annak eldöntésére nem vállalkozhatom, ennéifogva ezt nem firtatom. Ha nem volt ugrató, akkor annál tiszteletreméltóbb a hite, hogy ennyi kétség közepette hinni, alkotni tudott. Ha valóban ugrató volt és ezúttal csakugyan színészkedett, ak-

kor élménye éppoly élmény, mint ellenkező esetben. Minden tréfa a gondolatunk, az érzésünk lepattanó szilánkjá; mely szervelesen hozzátartozik. Minden játék egy elvetélt cselekedet. Bármiként is van; ez a jelenet oly mély, oly megindító, mint Hamlet monológja, a „lenni vagy nem lenni”. Nem egy ember nevében mondották el, hanem milliók és milliók nevében. Az, aki elmondotta, az saját kétségeit jelenetelte. Nem is magánbeszéd ez, hanem valami csodálatos, sok szólamú dallam, szeszélyesen, gazdagon, végzetesen hangszerelve. Ez a magyar „lenni vagy nem lenni”.

Az itt közölt szöveg Kosztolányi Dezső írásának csupán első fele, mely valóban megtörtént esetet dolgoz föl: Fiáth Ferenc örökülte meg Életem és élményeim című könyvében. Kosztolányi téved, amikor Ferenc Józsefet mint Ausztria ifjú császárárt említi. V. Ferdinánd csak 1848. december 2-án mondott le unokaöccse javára a trónról. (F. E.)

Az ökológiai vándorkonferencia alkalmából az Ita Wegman Alapítvány kiadta Jochen Bockemühl *Életösszefüggések* című könyvét

Részlet a szerző előszavából:

„...Nincs hiány környezeti problémákkal foglalkozó könyvekben. Vannak megbízható módszerek is az egyes károsodások kiküszöbölésére. Alapjában véve azonban mindenki tudja, hogy más gondolkodásmódra van szükség ahhoz, hogy a helyzet valóban megváltozzék. Ez a másfajta gondolkodás nem korlátozódhat alternatívák keresésére, – azaz bizonyos technológiák helyett mások alkalmazására – hanem a gondolkodás és megfigyelés módszereinek kitágítását kell keresnünk, melyek az egész embert – gondolkodásában, érzéseiben és akaratában megváltoztatják.

Ennek a feladatnak megfelelően itt különös súllyal foglalkozunk olyan megismerési módok bemutatásával és olyan irányok megjelölésével, amelyek a természet megismerésében, átélésében és formálásában előrevihetnek.

Az antropozófia megismerési út, melyen ebben az értelemben fejleszthető tovább az, amit Goethe szemlélődő ítélőerőnek (*anschauende Urteilskraft*) nevezett. A természettudományos iskolázással kifejlesztett emberi képességeket ki kell egészíteni művészettel, azaz egy olyan képességgel, amely a szellemiséget a világjelenségek képeiben keresi. Csakis ebből születhet a felelősségteljes cselekvés. ...

... Felelősségteljes cselekvés csakis olyan törekvésből fakadhat, amely a világnak nemcsak egyetlen tapasztalati rétegét veszi figyelembe. Ebből adódik az az ösztönzés, hogy az emberben adott, de gyakran figyelmen kívül hagyott megismerő képességeket tudatosítsuk, módszeresen iskolázzuk, és kiegészítésként a szokásos megismerési mód mellé állítsuk. ...”

A könyv megvásárolható az Alapítvány üzletében – Budapest, I. Mária tér 3. – Telefon: 2123-789 – Nyitvatartás: kedd, szerda, csütörtök 9-12, 15-18; péntek 9-12. Az üzletben kaphatók Rudolf Steiner magyarul megjelent művei (a Magyar Antropozófiái Társaság kiadásában), valamint az *Országépítő* és a *Harmadik Part* című folyóirat.

Az ITA WEGMAN Alapítvány 1992-ben jött létre Budapesten. Célja a dr. Rudolf Steiner és dr. Ita Wegman által inaugurált, az antropozófiailag orientált szellemtudomány bázisán nyugvó szociálhigiéniai impulzus magyarországi megismeretése és a hozzá kapcsolódó kezdeményezések támogatása.

Az Ita Wegman Alapítvány kizárólag közhasznú célokat szolgál. Tevékenységi körébe tartozik a fenti cél érdekében előadások, szemináriumok szervezése, valamint olyan írássok megjelentetése, amelyek szociális és – a legátfogóbb értelemben vett – higiéniai kérdésekkel foglalkoznak.

Az Ita Wegman Alapítvány alapítói WALA Heilmittel-GmbH (Boll-Eckwäeden, Németország) BOKÖR Technológiái és Környezetvédelmi Kft. (Budapest), valamint Karl Kossmann (WALA), Frisch Mihály (BOKÖR), és Kálmán István magánszemély. Az Alapítvány – céljainak megvalósítása értelmében az alábbi bankszámlán fogad támogatásokat: ÁÉB-204-24813. Az Alapítvány irodája: 1011 Budapest, Mária tér 3., Telefon: 2123-789